

V českom preklade prvýkrát dostávame do rúk výber významných kritických prác vynikajúceho ruského umeleckého kritika V. V. Stasova, čo je jednou z najväčších zásluh Štátneho nakladateľstva krásnej literatúry, hudby a umenia, ktoré Stasovove práce pripravilo a preložilo. V poznámkach k českému vydaniu redakcia celkom správne nepovažuje tento výber za definitívny a tvrdí, že v budúcnosti bude potrebné pristúpiť k novému, bohatšiemu vydaniu Stasovových kritických prác na základe dôkladnejšieho štúdia nových sovietskych výskumov. Je však potrebné hneď konštatovať, že naši umeleckí pracovníci a kritikovia radostne uvítali aj tento zborník. V ňom sa zoznamujú s umelecko-kritickými názormi V. V. Stasova, priameho pokračovateľa ruských revolučných demokratov.

Sborník Stasovových kritických prác sa delí na dve časti. Na časť historickú a teoretickú, s hlbokou a obsiahlou úvodnou štúdiou K. A. Sitnikova. Táto presvedčivo vysvetľuje vynikajúcu Stasovovu úlohu na poli estetiky, kritiky a dejín výtvarného umenia. Ku knihe sú pripojené aj komentáre k vybraným Stasovovým prácam a obrázkové prílohy, o ktorých sa v zborníku pojednáva. Toto všetko je veľkým kladom pre zborník, lebo veľkou chybou vo vydaní našich zborníkov o ruských revolučných demokratoch bolo to, že obsahovali málo prác ruských revolučných demokratov a boli bez dôkladnej a všestrannej úvodnej štúdie.

V prvej časti zborníka, v Historických statiach, sú uvedené významné Stasovove práce o ruskom umení, ako *Dvadsaťpäť rokov ruského umenia*, *Naše maliarstvo*, *Naše sochárstvo* a *Brzdy nového ruského umenia*. V súbornej štúdii *Umenie XIX. storočia* pojednáva autor o otázkach západoeurópskeho umenia, správne spája so svetovým umením umenie ruské a vysvetľuje jeho obrovský význam pre rozvoj svetového umenia. Veľký význam Stasovovej kritickéj metódy a bojovného publiktického zamerania jeho statí zvlášť názorne vystupuje v prácach uverejnených v tejto časti zborníka pri hodnotení vynikajúcich predstaviteľov nového ruského realistického umenia, ako Fedotova, Perova, Priašnikova, Repina a iných. V ich tvorbe nové ruské realistické umenie vyjadriло v celej svojej veľkosti svoje veľké a skutočné úlohy: hlboko pravdivo zobrazovať život, vysvetľovať ho a vynášať svoj súd nad jeho javmi, v čom videl Stasov hlavné poslanie umenia. Všetky tieto jeho práce hneď od počiatku upútavajú našu pozornosť, podmaňujú si nás a pripomínajú nám veľmi živo ruských revolučných demokratov a ich vášnivý protest proti nevoľníctvu. Stasov obracia pozornosť čitateľa prostredníctvom umeleckého diela k sociálnej skutočnosti ruskej, odhaľuje všetko to hrozné ubíjanie ľudskej dôstojnosti a urážanie najsvätejších citov ruského ľudu a prostredníctvom umenia usiluje sa vyvolať odpor proti moci statkárov a kupcov. Pravda, neuspokojuje sa s kritikou, vyvolávajúcou len súciti, ale vyžaduje od umelcov, aby zobrazili vo svojich dielach aktivitu ľudu, jeho statočnosť, hrdinstvo a silu, aby zobrazili pevné a silné charaktery, vyjadrujúce protest a rozhodujúci odpor proti nevoľníctvu.

V druhej časti zborníka v tzv. Kritických statiach sa dotýka ruského umenia, hodnotí významné práce ruských a západných umelcov, rôzne výstavy a ostro polemizuje s pedantnými akademikmi a úpadkovými dekadentmi. V týchto statiach tiež ostro vystupuje proti estetstvu a formalizmu, proti subjektívnej estetike,

a z hľadiska ruskej revolučno-demokratickej estetiky vyzdvihuje ideovosť a obsahovosť umenia. Neúprosne odhaľuje tiež reakčných kritikov, útočiacich proti ideovosti nového ruského realistického maliarstva a vedie boj proti reakčnej idealistickej estetike. Jej predstaviteľmi boli Kukolnik, Katkov, Suvorin, Boborykin a obhajcovia modernistického dekadentného umenia v čele s. A. N. Benoisom, Makovským a inými.

Vo svojich kritických a polemických statiach bráni Stasov odkaz veľkých revolučných demokratov proti výpadom dekadentov, neorealiztov, impresionistov a všetkým smerom zahŕňajúceho buržoázneho umenia. Hlavné znaky, ktoré odlišujú ruské realistické umenia od západného umenia a ktoré sa prejavili nielen v literatúre, ale aj v hudbe a maliarstve, vidí v ľudovosti, vysokej ideovosti a bojovnosti.

Stasovova životná činnosť ako významného umeleckého teoretika a kritika je spojená s činnosťou najdôležitejších ruských umeleckých spolkov v druhej polovici XIX. storočia — „Mocnej hŕstky“ v hudbe a „Združenia putovných umeleckých výstav“ vo výtvarnom umení — ktoré soskupili okolo seba najlepších ruských umelcov. Títo vybojovali ruskému umeniu významné miesto vo svetovom umení a určili nový charakter umenia tej doby, umenia hlboko realistického. Práca ruských umelcov združených v týchto spolkoch má veľkú zásluhu vo vytvorení národnej realistickej školy. Stasov od začiatku viedol boj za umenie bojovné a hlboko realistické, stal sa ich ideologickým vodcom a organizátorom, vplýval na ich tvorbu a bránil ju pred reakčnou kritikou.

V. V. Stasova ako umeleckého kritika charakterizuje veľká bystrosť a odvaha jeho úsudkov, vášnivá láska k ruskému ľudu a národnému ruskému umeniu. Jeho silu vedel správne pochopiť už v jeho počiatočnom vývoji, ukazoval mu cestu a predpovedal veľkú budúcnosť. Správne bolo aj Stasovove hodnotenie nielen vynikajúcich umelcov ruských, ale aj svetových. Vedel sa veľmi bystro orientovať v rôznych umeleckých smeroch, naplňujúcich umelecký život jeho doby. Vychádzal z pokrokových zásad ruskej revolučnodemokratickej estetiky, tvoriacej teoretický základ jeho kritической činnosti. Silná viera v ruský ľud, v jeho svetlú budúcnosť, vášnivá láska k ruskému umeniu a verná služba ľudu boli hybnou silou v jeho mnohoročnej literárnokritickej činnosti.

V dejinách ruskej umeleckej kritiky zaujíma Stasov ako kritik-profesionál a skvelý publicista jedno z prvých miest, pretože jeho teória bola úzko spojená s umeleckou praxou jeho doby. Stasov vášnivo bojoval proti idealistickej formalistickej a pozitivistickej estetike, zohral aktívnu úlohu v ideovom vývoji ruského umenia a vybojoval ruskej umeleckej kritike veľkú autoritu a uznanie v európskych umeleckých kruhoch. Bojujúc proti obhajcom oficiálneho akademizmu a „umeleckej“ modernistickej kritike dekadentov smele odrážal všetky zlomyseľné útoky na nové ruské realistické umenie. Verný svojim ideálom a zásadám, naplnený nezlomnou vierou v ruský ľud, v jeho veľké schopnosti a vynikajúceho kritického ducha, stal sa najväčším predstaviteľom realistickej estetiky a kritického realizmu v období druhého revolučného rozmachu ruského ľudu koncom sedemdesiatych rokov minulého storočia a bol ním až do konca svojej činnosti. „Európski myslitelia — písal Stasov — sa neustále presviedčajú, že duch kritiky je jednou z najcharakteristickejších zvláštností nášho ľudu. Preň si nás dnes vážia, nás milujú

...to je naša hrdosť a sila..." Na inom mieste píše: "...v hĺbkinách ruského ľudu vždy ležali veľké a mocné sily, ktoré sa nemôžu s ničím porovnať a ktoré nikdy nevyumiznú. Všetky tie umelecké príklady dosiaľ nám známe sú zaiste len malým zrnkom toho, čo ruský ľud môže poskytnúť svojou tvorbou a tvorivosťou..."

Stasov neustále bojoval za umenie hlboko realistické a ľudové, lebo umenie, ktoré nevychádzalo z koreňov národného života bolo mu neužitočné a bezvýznamné. Len umenie hlboko ideové a realistické môže verne zobrazovať skutočnosť, riešiť páľčivé otázky skutočnosti a zachycovať charakteristické črty ruského ľudu. Základom jeho estetických názorov, ako aj názorov revolučných demokratov bol princíp realizmu ľudovosti a národnosti. Usiloval o to, aby ruské umenie zobrazovalo zvláštnosť, národnosť, typické črty ruského charakteru. Mladým umelcom radil, aby usilovali o typičnosť, aby sa nechali preniknúť hlbokou vášňou a horúcou láskou k ruskému životu a ruskému ľudu, lebo len tak budú vedieť pochopiť ruský život a zobraziť ho umelecky pravdivo a vytvoriť to, čo dosiaľ nebolo vytvorené. Jeho celú literárnokritickú a publicistickú činnosť charakterizuje vášnivý boj za ideovosť, pravdivosť a demokratizmus v umení. V čase, keď západoeurópske umenie charakterizuje prázdnota, únik pred ostrými sociálnymi otázkami, odklon od ľudu a od jeho spoločenského boja, s hrdosťou vyslovuje svoju vieru v budúcnosť ruského umenia. Významnosť obsahu, aktuálnosť, hlboké realistické zobrazenie národného charakteru tvoria najdôležitejšie črty ruského umenia.

Význam ruských realistov, ktorí nastúpili v päťdesiatych rokoch minulého storočia, videl v demokratizácii umenia, v zobrazovaní ľudí všetkých tried, „v skutočnej pravde ich života, v skutočne sa odohrávajúcich scénach a udalostiach". Týmto novým krokom a v umení najrozhodnejším Rusko zohralo v umeleckom vývoji najpokrokovejšiu úlohu a o celých tridsať rokov predbehlo krajiny Európy. To, o čom sa v poslednom čase hovorí vo Francúzsku a v Nemecku ako o novinke — písal Stasov — to už v Rusku je dávno v plnom vývoji. Uznávajú veľký význam ruského umenia v umeleckom hnutí XIX. storočia, zdôrazňoval jeho samostatnosť, nezávislosť a svojráznosť a ostro bojoval proti kozmopolitickým tendenciám šľachtických dekadentných kritikov a teoretikov umenia, lebo títo popierali samostatnosť vývoja ruského umenia, nevideli jeho veľkosť a silu a slepo napodobňovali západné buržoázne umenie. V boji za ľudové a národné umenie sa usiloval čo najviac rozvíjať vlastnú národnú tvorbu. Stasov, aj keď zdôrazňoval osobitosť a nezávislosť ruského umenia, vysoko hodnotil umeleckú tvorbu aj iných národov a ocenil jej úspechy. Bol ako revolučný demokratický internacionalista práve preto, že bol skutočným vlastencom a veľkým bojovníkom za rozvoj ruského umenia. Ruskú umeleckú kritiku vysoko hodnotí Stasov preto, že je zbavená národnej ohraničenosti, že sa zaujíma o vynikajúce diela svetového umenia a že ich vysoko hodnotí. Každé významné umelecké dielo ktoréhokoľvek umelca považuje aj za svoj úspech. V stati *Brzdy nového ruského umenia* na adresu tých, ktorí zamietli samostatnú cestu nového ruského realistického umenia a žiadali sa prispôbiť západnému umeniu, napísal: "...nemusíme nikoho napodobňovať, po nikom opakovať a opíčiť sa, musíme, naopak, ísť svojou vlastnou cestou, ktorá pred nami leží v podmienkach samej našej národnosti, v dejinách národného

ducha a nášho skutočného, vlastného života a nie cudzieho, nech je to ktokoľvek...“ Vyzýval ruských umelcov, aby vytvárali obrazy, ktoré by naplňali dušu „kypiacim nadšením alebo zvierajúcim hnevom“.

V hlbokej pravdivosti a ľudovosti tvorby ruských realistických umelcov videl prevahu novej ruskej maliarskej školy, usilujúcej o realistické umenie v porovnaní so západným umením, ktorému chýbajú práve ľudovosť, pravdivosť a schopnosť preniknúť až na koreň ľudového života. Obsah umenia a jeho ľudovosť sa nevyčerpáva len tematikou. Umenie, vysvetľoval Stasov, aby zobrazilo charakteristické črty ľudu, aby bolo blízke ľudu, musí hlboko preniknúť do jeho života. Podľa toho, v akej miere je ľudové a hlboko realisticky pravdivé, hodnotí Stasov úspechy ruského maliarstva, hudby, sochárstva a architektúry. Z takéhoto hľadiska posudzoval aj umelecké dielo Repina, Surikova, Vereščagina, Fedotova, Glinku, Rímského—Korsakova, Musorgského a iných.

Stasov ako zástanca bojového a vysoko ideového umenia vždy bojoval proti tzv. „čistému umeniu“, „umeniu pre umenie“, ktoré nikdy neuznával a ktoré bolo svojou podstatou reakčné a protiludové. Vždy ostro odsudzoval umelecké teórie, ktoré zbavovali umenie jeho základnej úlohy vychovávať ľud a viesť ho vpred. Umenie, umelecká tvorba, písal Stasov, je to isté, čo ľudská reč: „existuje preto, aby niečo vyjadrovalo, ... niečo ukazovalo.“ „Umenie pre umenie“ považoval za živé, banálne a protiludové.

Stasov kládol vysoké požiadavky na obsah umeleckého diela, na šírku a hĺbku odrazu skutočnosti v ňom, pretože forma je len prostriedkom na vyjadrenie určitého obsahu. Čím bohatší je obsah, tým vyššiu umeleckú formu si vyžaduje. Veľmi ho znepokojovalo, keď sa stretal v umeleckej praxi a kritike len s požiadavkami dokonalej formy a nie s požiadavkami dokonalosti, pravdy a sily, myšlienky a obsahu. Podobne ako revoluční demokrati požadoval v umeleckom diele rovnováhu obsahu a formy.

Stasov bol zástancam ideového a hlboko obsahového umenia, umenia programového, veľmi úzko spojeného s literatúrou. Žiadal, aby maliarstvo malo námety a úlohy spoločné s námetmi a úlohami literatúry a aby nezaostávalo pozadu za „staršou sestrou, poéziou a literatúrou“. V tomto zdôrazňovaní pevného zväzku nového umenia s literárnou tvorbou, ktorá ho môže ideovo a tematicky obohatiť, je nám Stasov dosiaľ vzorom.

I dnes môže byť pre nás hlbokým poučením jeho správne hodnotenie francúzskeho impresionistického umenia ku koncu XIX. a začiatkom XX. storočia, ktoré teoretikovia umenia vyzdvihovali ako najdokonalejšie umenie. Stasov a iní pokrokoví ruskí umeleckí kritikovia odhaľovali bezideovosť, bezobsažnosť, apolitičnosť a ľahostajnosť buržoázneho umenia k človeku a spoločenskému životu. Z pozícií hlboko ideového a realistického umenia bojovali za umenie naozaj ľudové a ľudské. Stasov jasne pochopil, že buržoázne umenie sa ocitlo v slepej uličke, nenašlo z nej cestu vpred a začalo zahŕňať.

Tento zborník, zahrnujúc významné Stasovove kritické práce, prináša nám veľkú pomoc v súčasnom boji proti dekadentným smerom zahŕňajúceho buržoázneho umenia. Stasovove polemické a kritické state učia našich umelcov a kritikov, akou zodpovednou spoločenskou tribúnou môže sa stať bojovná umelecká kritika a akú

významnú osvetovú činnosť môže vyvíjať. Učí našich umelcov hľadať aktuálne námety, rýchle odpovedať na páliivé súčasné otázky a vidieť v umení aktívnu spoločenskú silu. Učí ďalej venovať pozornosť ideovému obsahu diela, hĺbke a šírke životnej skutočnosti v ňom odrazenej a neuspokojovať sa len s čisto estetickým hodnotením. Po príklade ruských revolučných demokratov neostáva len pri rozbere diela, ale vynášať súd nad samou zobrazovanou skutočnosťou, vidieť v živote to nové, čo sa rodí, typičnosť určitého zobrazovaného javu. V chápaní ľudu ako aktívnej kladnej sily vývoja spoločnosti a v pravdivom a smelom jej zobrazení učí aj nás vidieť jednu z hlavných úloh umenia. Jeho bojovné state proti úpadkovému umeniu a úpadkovej idealistickej estetike nestratili dodnes svoj veľký význam a sú cenným príspevkom pre náš boj proti buržoáznemu úpadkovému umeniu a pre rozvoj našej estetiky.

O. Bakoš

ČESKÁ FILOZOFICKÁ TVORBA

Najzávažnejším filozofickým prínosom sú tri diela klasikov marxizmu-leninizmu: Marxov *Kapitál*, Mehringove *Nemecké dejiny* a Leninove *Filozofické zošity*, zahrnujúce tri oblasti, v ktorých spôsobil marxizmus najväčší prevrat: ekonómiu, históriu a filozofiu.

O význame a obsahu Marxovho *Kapitálu* (Praha, SNPL, strán 902, viaz. 19,70 Kčs) azda netreba mnoho hovoriť. Je uholným kameňom marxizmu: dokonalo vedeckou prácou v svojom odbore — analýzou výrobného procesu kapitálu, analýzou vzniku nadhodnoty a akumulácie kapitálu — je vzorom metódy vedeckej práce a aplikácie dialektiky na konkrétne fakty, no je aj morálnym odsúdením kapitalizmu a logickým a historickým odôvodnením nevyhnutnosti vystriedania kapitalistickej spoločnosti socialistickou.

Prekladom Nemeckých dejín od konce stredoveku (Praha, SNPL, strán 232, viaz. 10,50 Kčs) bol k nám uvedený významný marxistický teoretik, predstaviteľ ľavého krídla nemeckej sociálnej demokracie Franz Mehring. Aj toto dielo presahuje svojím významom svoj odbor: sú to prvé nemecké dejiny spracované marxisticky. Mehring ukazuje, z akých konkrétnych spoločenských a hospodárskych podmienok vyrastajú veľké revolučné hnutia — humanizmus, sedliacka vojna, obrodenie kultúrneho a duchovného života v dobe klasikov, revolúcia roku 1848 — a poukazuje na príčiny ich neúspechu. Veľkú pozornosť venuje kultúre, postavám nemeckej literatúry a filozofie. Mehringove dejiny sú prosté všetkých predsudkov, tak častých u buržoázných historikov, a sú vzdialené akejkolivek vulgarizácie: úcta k faktom, bezpečná metóda a pevný svetonázor dali vznik dielu, ktoré ostáva klasickým.

Filozofické sešity V. I. Lenina (Praha, SNPL, strán 460, viaz. 24 Kčs) uchvacujú niečím iným ako predchádzajúce práce: vznikli z bezprostredného styku s filozofiou, bez nároku na úplnosť, poznámky, určené skôr pre seba ako pre verejnosť. Sú to Leninove filozofické výpisky a svojím obsahom naznačujú, kde sa sústreďoval jeho filozofický záujem: Herakleitos, Aristoteles, Leibniz, predovšetkým Hegel (tvorí najväčšiu časť knihy: *Veda o logike a Prednášky o filozofii dejín a o dejinách*), samozrejme Marx a Engels, Feuerbach a filozofické základy prírodných vied.